

۴. فنون و بلاغت

۱-۴. صورخیال در شعر فارسی، محمد رضا شفیعی کدکنی، چاپ ششم، تهران، ۱۳۵۰،
۷۳۲ صفحه.

صورخیال در شعر فارسی، کتابی درسی نیست و به این قصد نیز نوشته نشده است؛ اما بخش اول آن که تعریف و توضیح صورخیال است می تواند در درس «بیان» استفاده شود. بخش دوم کتاب نیز می تواند در درس نقد ادبی به عنوان منبع اصلی یا کمک درسی استفاده شود. در هر حال سطح آن از متن درسی دوره کارشناسی بالاتر است و برای دوره های بالاتر مناسب می نماید. از آنجا که نویسنده خود استاد مسلم ادب پارسی است و در نویسندگی توانایی فراوان دارد و حتی صاحب سبکی ویژه است؛ کتاب از نظر رعایت قواعد زبان فارسی در سطح عالی ای است. نویسنده با توجه به دانش و درایتی که دارد اصطلاحات علمی مورد نیاز را با دقت و درستی به کار برده است. برای برخی از اصطلاحات می توان معادل های دیگری پیشنهاد داد؛ مثلاً اصطلاح «تشخیص» که به جای انسان انگاری و گونه ای از استعاره مکنیه به کار رفته و البته بسیار هم به کار می رود، با توجه به معنای متداول دیگر این کلمه (=تمیز دادن)

چندان پسندیده به نظر نمی‌آید و معادل‌هایی چون «شخصیت بخشی» و «انسان‌نگاری» مناسب‌تر است.

نویسنده کتاب برای تفهیم بهتر مطلب از فنونی چون مثال آوردن، توضیح دادن و نقل قول و... استفاده نموده است.

با توجه به اینکه موضوع کتاب بررسی صورخیال در شعر فارسی است و نویسنده نخست از خیال، تعریف آن و گونه‌های آن بحث کرده و سپس بحث‌های لازم دیگر در این باره را بررسی و در پایان صور خیال را در آثار چند تن از شاعران نشان داده است، می‌توان گفت صورت بحث‌ها ترتیب، انسجام و تسلسل منطقی دارد.

متن از جهت استفاده از منابع مرتبط با موضوع بسیار غنی است. توجه به نقل قول‌ها از منابع فراوان و فهرست مآخذ و منابع دراز دامن پایان کتاب، نشان می‌دهد که مؤلف در استفاده از منابع به خوبی و حتی بیش از حد متعارف بهره برده و در این زمینه سنگ تمام نهاده است.

استفاده فراوان از منابع غنی و بررسی جدیدترین تحقیقات عربی و غربی در زمینه بلاغت که آثار آن در کتاب مشهود است، سبب شده است که کتاب نسبت به کتاب‌های مشابهی که سال‌ها پس از این کتاب نیز نوشته شده به روزتر بوده و جایگاه بالاتری داشته باشد.

تقریباً بیشتر مباحث کتاب به گونه‌ای طرح شده که افقی فراتر از کتاب‌های متداول را نشان می‌دهد و خواننده را با افق‌های تازه‌تر و گسترده‌تری روبه‌رو می‌نماید. مثلاً دیدگاه انتقادی مؤلف درباره تقسیم‌بندی‌های زاید و غیرروش مندرجاً از صورخیال در صفحه ۴۰، جدول‌بندی جناس در صفحه ۴۲، اهمیت محور عمودی جناس در صفحه ۴۹ و صفحه ۱۶۹، اسلوب معادله در صفحه ۸۴ تأثیر ردیف در صور جناس صفحه ۲۲۱، حسامیزی صفحه ۲۶۷ و....

مؤلف نخست درباره شعر و عناصر سازنده آن از جمله خیال به تفصیل بحث کرده است، سپس صور خیال و گونه‌های آن چون تشبیه، استعاره، مجاز، اغراق و... را همراه با بحث‌های فرعی و جنبی دیگر به خوبی پژوهیده و سرانجام شعر شاعران بزرگ تا اواخر قرن پنجم را از دیدگاه صورخیال به خوبی سنجیده است و پژوهشی دست اول و بسیار ارزنده را پیش روی محققان نهاده که می‌تواند الگوی ارزشمندی برای تحقیقات بعدی باشد.

در برنامه‌های درسی آموزش عالی درسی که با همه جوانب و مباحث این کتاب همخوانی داشته باشد نداریم، بنا بر این کتاب با همه ارزش‌های بی‌ظییری که دارد، مناسب درسی از درس‌های موجود نیست و چنان‌که بیان شد، بخش‌هایی از آن می‌تواند در درس بیان و بخش‌هایی در نقد ادبی استفاده شود.

چنانچه در آینده درسی با عنوان «صورخیال» یا «ایماژ» در سرفصل‌های آموزشی برنامه درسی ادبیات فارسی به ویژه در دوره کارشناسی ارشد در نظر گرفته شود، متن حاضر برای تدریس مناسب خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی